

Komentar in karta: 3/66

SLA V274(b).01 'vprežna vaga'

Januška Gostenčnik

1. Gradivo

Prvotno vprašanje V274 *vaga* iz Ramovševe vprašalnice je bilo v prenovljeni vprašalnici razdeljeno na dve podvprašanji, tj. na a) *velika vaga* in b) *vprežna vaga*. Gradivo, zbrano pred letom 1961, ožjega pomena leksemov (večinoma) ne pojasnjuje. V gradivo za kartiranje so zato vključeni le tisti odgovori, pri katerih je izrecno navedeno, da ima izraz pomen 'vprežna vaga'.

Za pomen 'kratek drog pri vozu, na katerega se pripneta vprežni vrvi', knj. *vprežna vága* (ê; â), sta v narečjih najpogostejši poimenovanji *vaga* in *ta mala vaga*. Druga poimenovanja so še *driteljc*, *tritelj* in *branovlak* oz. *branovlek*. Ostala poimenovanja so redkejša.

Ponekod je v opombi opredeljeno, za vprego katerih živali je namenjena vaga, in sicer je *tritelj* v T223 »del konjske vprege«, izraz *tritelj* je v T407–T408 opremljen z opombo »ko z verigami vprežeš konja«, izraz *cugšajt* ima v T029 pojasnilo »pri konju«, izraz *dritelj* v T206 »za konja«, izraz *špic vaga* v T353 pa »za enega konja vpreči«. Za izraz *žilj* v T206 je v opombi zapisano, da je »za vola«.

Za izraze *vaga* v T097, T155, T184, T255, T260, T315, T371 in T388, *šajt* v T019, *balancin* v T100 in *dritelj* v T185 je v opombah zapisano, da se odgovor nanaša tako na pomen 'vprežna vaga' kot na pomen 'velika vaga na ojesu'.

Ponekod je v gradivu zapisano, da tam vozov nimajo (T058, T065, T164) ali da izraza za vprežno vago ne poznajo (T061).

2. Morfološka analiza

vag- < *(*vag*)-*a* / *(*vag*)-*ę* (im. mn.) ← stvnem. *wāga*, srvnem. *wāge* 'tehtnica'

vage ta manje (im. mn.) < *(*vag*)-*ę t-mń-b-j-ę* ← *(*vag*)-*a* +

ta*/tъ*/**tě*/**tę* 'ta' + **mal-ъ* 'majhen'

(ta) mal- vag- < (**t*-) *mal-a-j-a* (*vag*)-*a* / (**t*-) *mal-y-j-ę* (*vag*)-*ę* (im. mn.)

← (**ta*/**tъ*/**tě*/**tę*) + **mal-ъ* + *(*vag*)-*a*

ta majhne vage (im. mn.) < **t-mal-ix-ъn-y-j-ę* (*vag*)-*ę* ← **ta*/**tъ*/**tě*/**tę* + **mal-ъ* + *(*vag*)-*a*

vprežna vaga < **vъ(n)-prež-ъn-a-j-a* (*vag*)-*a* ← **vъ(n)-prež-ъn-ъ*

(← **vъ(n)-preg-a* ← **vъ(n)-preči* ← **vъ(n)-* 'v' + **preči* (< **preg-ti*)

'napeti, zvezati') + *(*vag*)-*a*

vpregna vaga < **vъ(n)-preg-ъn-a-j-a* (*vag*)-*a* ← **vъ(n)-preg-ъn-ъ*

(← **vъ(n)-preg-a*) + *(*vag*)-*a*

- špic vaga** < *(špic)- \emptyset (vag)-a ← *(špic)- \emptyset (← nem. *Spitze* 'konica') + *(vag)-a
- važica** < *(važ)-ic-a
- vagic-** < *(vag)-ic-a / *(vag)-ic- ϵ (im. mn.)
- vagir-** < *(vagir)-j-b / *(vagir)-j-i (im. mn.) ← srvnem. *wæger 'merilec', nem. *Wäger* 'merilec, kdor tehta'
- mali vagir** < *mal- \bar{v} -j-b (vagir)-j-b ← *mal- \bar{v} 'majhen' + *(vagir)-j-b
- vagirec** < *(vagir)-bc-b
- vagirček** < *(vagir)-bč-bk- \bar{v}
- driTelj-** < *(dritl̥)-b / *(dritl̥)-i (im. mn.) ← nem. *Drittel* 'vprežna vaga' ($T \geq k$ po diferenciaciji $Tl \geq kl$ v T176, T191, T202, T206, T211, T230)
- mali dritelj** < *mal- \bar{v} -j-b (dritl̥)-b ← *mal- \bar{v} 'majhen' + *(dritl̥)-b
- driTeljc-** < *(dritl̥)-bc-b / *(dritl̥)-bc-i (im. mn.) ← *(dritl̥)-b ($T \geq k$ po diferenciaciji $Tl \geq kl$ v T110, T133, T142, T148, T166–T167, T169, T178–T182, T231, T233–T234, T236)
- triTelj-** < *(tritl̥)-b / *(tritl̥)-i (im. mn.) ← nem. *Drittel* 'vprežna vaga' (po bav. nem. prehodu $d > t$) ($T \geq k$ po diferenciaciji $Tl \geq kl$ v T128, T187, T211, T213, T217–T218, T223, T229, T250–T251, T267, T297, T317, T356)
- ta mali triTelj** < *t-mal- \bar{v} -j-b (tritl̥)-b ← *ta/*t \bar{v} /*t \bar{e} /*t \bar{e} + *mal- \bar{v} 'majhen' + *(tritl̥)-b ($T \geq k$ po diferenciaciji $Tl \geq kl$ v T324)
- triTeljc-** < *(tritl̥)-bc-b / *(tritl̥)-bc-i (im. mn.) ($T \geq k$ po diferenciaciji $Tl \geq kl$ v T108, T129, T136, T149, T231, T326, T328, T332, T345–T346, T355, T407–T408)
- šajt** < *(šajt)- \bar{v} ← nem. *Scheit* 'poleno, cepanica'
- šajtelj** < *(šajtl̥)-b ← nem. *Scheitel* 'prečka'
- cugšajt** < *(cukšajt)- \bar{v} ← nem. *Zugscheit* 'vprežna vaga'
- vogšajt** < *(vogšajt)- \bar{v} ← nem. *Waagscheit* 'vprežna prečka' (po bav. nem. prehodu $a > o$)
- bogšajt** < *(bogšajt)- \bar{v} ← nem. *Waagscheit* 'vprežna prečka, vprežna vaga' (po kor. nem. prehodu $v > b$, bav. nem. prehodu $a > o$)
- komat** < *(komat)- \bar{v} ← srvnem. *komat* 'komat' (← *xomqt- \bar{v} 'komat')
- prigeljč** < *(prigl̥)-it-b ← nem. *Prügel* 'gorjača, krepelo, sekanica'
- žilj** < *(žil̥)-b ← srvnem. *sil, sile* 'vrv, jermen'
- forajtarica** < *(forajtar)-ic-a ← nem. *Vorreiter* (¹DWB)
- brjunglavec** < *(brjun)-golv-bc-b ← *(brjun)- \bar{v} (← neka rom. predloga, sorodna s furl. *breon* 'deska, ploh') + *golv-a 'glava'
- balancin** < *(balancin)- \bar{v} ← trž. it. *balanzin* 'prečka (pri vozu)'
- bilancin** < *(bilancin)- \bar{v} ≤ *(balanzin)- \bar{v} / *(belanzin)- \bar{v} (po kontaminaciji s knjiž. it. *bilancino*)
- bilančir** < *(bilančir)-j-b ← it. *bilanciere* 'ravnotežnica'
- kason** < *(kason)- \bar{v} ← furl. *casson*, ben. it. *casson*, it. *cassone* 'velik zaboj, skrinja'
- tartolanc** < *(tartolanc)-b ← madž. *tartólánc* 'podporna veriga'

branovlek- < *born-o-velk-*ṽ* / *born-o-velk-i (im. mn.) ← *born-a 'ostro orodje za rahljanje zemlje, prvotno odsekan vrh kakega drevesa z vejami vred' + *velk-*ṽ* (← *velti (< *velk-ti) *v^hlk-*o* 'vleči')

braNVlek < *born-*0*-velk-*ṽ* ← *born-*ṽ* 'ostro orodje za rahljanje zemlje, prvotno odsekan vrh kakega drevesa z vejami vred' + *velk-*ṽ* (NV ≥ (*b-V ≥ *b-b) ≥ mb v T392)

branovlak- < *born-o-volk-*ṽ* / *born-o-volk-i (im. mn.) ← *born-a + *volk-*ṽ* 'vlečenje, vleka' (← *velti (< *velk-ti) *v^hlk-*o*)

branovnjak < *born-ov-*ṽ*n-ak-*ṽ* (< *born-ov-*ṽ*n-j-ak-*ṽ*)

gož < *gož-*ṽ* < *vož-*ṽ* ≤ *qž-*ṽ* 'vez' (Furlan 2023)

3. Posebnosti kartiranja

Kot enkratnice so kartirani leksemi *šajtelj* v T023, *cugšajt* v T029, *vogšajt* v T035, *bilančir* v T074, *bilancin* v T101, *žilj* v T206, *forajtarica* v T234, *komat* v T280, *prigeljč* v T299, *gož* v T384, *brjunglavec* v T386 in *tartolanc* v T402.

Kot enkratnica z *vagir-* je kartiran leksem *vagirec* v T307.

Kot enkratnici z *bran-* sta kartirana leksema *branovnjak* v T381 in *branvlek* v T392.

Kot besedne zveze z *vag-* so kartirani leksemi *mala vaga* v T138, T350 in T395, *ta mala vaga* v T236, T239, T244, T246, T248, T256–T258, T261, T263, T266, T268, T277, T279, T309 ter *vprežna vaga* v T050 in T247.

Kot enkratne besedne zveze z *vag-* z so kartirani leksemi *vage ta manje* v T152, *ta male vage* (im. mn.) in *ta majhne vage* (im. mn.) v T154, *vprežna vaga* v T193, *špic vaga* v T353 in *male vage* (im. mn.) v T375.

Kot enkratna besedna zveza z *vagir* je kartiran leksem *mali vagir* v T308.

Kot enkratna besedna zveza s *tritelj* je kartiran leksem *ta mali tritelj* v T324.

Kot enkratna besedna zveza z *dritelj* je kartiran leksem *mali dritelj* v T363.

Kot tretji odgovor v posamezni točki je z znakom za komentar kartiran leksem *kason* v T097.

S simbolom za »ni poimenovanja« so kartirani odgovori v T058, T061, T065 in T164.

4. Uporabljena dodatna literatura

¹DWB (<https://www.dwds.de/wb/dwb/vorreiter#GV14515>, dostop 10. 10. 2022); Furlan 2023

5. Primerjaj

SLA: V274.01 *vaga* (3/64), V274(a).01 *velika vaga na ojesu* (3/65); OLA: /;

ALE: /; SDLA-SI: /; ALI: /; ASLEF: /; HJA: /; LinGeH: /; ÚMNyA: /

6. Etnološka osvetlitev

Vprežna vaga je naprava, na katero je neposredno vprežen konj, krava ali vol. Vprežne vage so s kavljji in kljukami povezane z jutastimi vrvmi ali verigami kot deli vprežnih naprav.

Na južnem Pohorju so vprežne vage uporabljali samo pri konjski vpregi; če je bil vprežen samo en konj, je bila vaga polovična, če sta bila vprežena dva, je bila vaga večja in cela. Vaga je bila pritrjena na oje, to je drog, s katerim vprežna žival vleče voz. Sestavni del vage so bili še na koncih pritrjeni železni kavljji, na katere so bili pripeti usnjeni jermeni in železne verige, ki so segale od vprežnih vag do komata, ki je bil nasajen na konjevo glavo.

Na večjem delu slovenskega etničnega ozemlja vprežnih vag niso uporabljali samo pri vozovih, temveč tudi pri nekaterih dvokolesnih napravah, pripetih pred ralo ali plug. V Ziljski dolini so še ob koncu 50. let 20. stoletja uporabljali iz rala preurejen lesen plug s kolcami s ploščatimi ojesi in nanje s kavljem pripeto eno veliko in dve krajši vagi, na kateri so pripeli po dve vrvi za vprego dveh živali, največkrat konjev. Podoben način priprege rala so uporabljali še v Podjuni, kjer so za vprego ene živali uporabljali le eno krajšo vago.

Prim.: Bogataj 1989; Bogataj 1992; Novak 1960; SEL 2004; Sitar 1995; Stanonik 1987; VSL 1997–1998

7. Skica

